

AFANASZJEV TITKOS MESÉI

A. N. Afanaszjev: *Zaveštani tetreb. Priče iz ruske skrivnice*. Prosveta, Beograd, 1982. Biblioteka Erotikon

A belgrádi Prosveta Könyvkiadó Erotikon sorozata csupán néhány éve jelenik meg, mégis vitathatatlan népszerűsége tett szert. Az eddig megjelent huszonegy kötete közül a legtöbb kettő, némelyik már három kiadást is megért. Persze a sorozat címe és kötött tematikája érthetővé teszi a kiadói sikert: olyan sorozat ez, amely a hivatalos könyvkiadásban eddig — Henry Miller jól ismert műveinek kiadásait leszámítva — tabunak számító területre, a szexualitásra, illetve ennek a tematikának irodalmi lecsapódásaira épít. A sorozat tehát az álszent prudéria eredményes arculcsapása és kiadói siker is egyben, s persze ügyekszik is adni magára, ezért az irodalmi művek és emlékiratok mellett időnként egy-egy tanulmánykötetet is kibocsát, amelyben ismert és elismert szakemberek veszik vállatóra sok szempontból a szexualitás kérdéseit.

A szexuális élet leírása persze nem csak irodalmi művekben és elemző dolgozatokban nyer megfogalmazást; ez a tematika a folklórnak is jól ismert területe, bár korántsem lehet állítani, hogy Kelet-Közép-Európában tömegével jelentek volna meg olyan kiadványok, amelyek a hagyományos népeletet élők nemiségével vagy nemi életével foglalkoznának. Szerbhorvát nyelvterületen — a nagyközönség számára — éppen az Erotikon sorozat fedezte fel azt a tényt, hogy a néphagyomány és a „hamvas” népi képzelet nem csupán lírai népdalokat testált a „civilizált” utókorra, hanem egyebet is, például olyan népdalokat és laikodalmi kurjantásokat, amelyekben a szerelem és a testiség egyáltalán nem jelképi mezbe és lepelbe burkoltan, hanem a közvetlen és elemi szókimondás szintjén nyert megfogalmazást. Ilyen kötete volt a sorozatnak a *Crven ban* (Vörös bán) című, amely Vuk Stefanović Karadžić hagyatékából tett közzé válogatást az ilyen jellegű népdalokból. (Meggjegyzendő, hogy a Vuk-féle gyűjtésnek ez a népdalrétege csak a nagyközönség számára volt elérhetetlen: a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia a teljes anyagot kiadta a kutatók számára, szigorúan tudományos használatra.) Mivel ez a Vuk-féle kötet a hírek szerint legalább ötvenezer példányban lett vásárlóra, a sorozatszerkesztők nyilvánvalóan úgy vélték, hogy a folklór alkotások is megfelelő módon képesek a sorozat célkitűzéseit reprezentálni.

Ennek az álláspontnak bizonyítéka a sorozat új kötete, amely Afanaszjevnek, a legnagyobb és talán legmegbecsültebb orosz népmesegyűjtőnek egyik kiadványából nyújt elég gazdag válogatást. Afanaszjev kötete *Zavetnije skazki* (Titkos mesék) címen jelent meg Genfben, évszám és a gyűjtő nevének megjelölése nélkül. Az ebből készült válogatás utószava szerint a mű megjelenésének időpontja nem tisztázott, így tudja a Világ-

irodalmi Lexikon is. Mindössze annyit tudunk meg e két forrásból, hogy a XIX. század hatvanas éveire tehető megjelenése. Ez a filológiai tájékozatlanság azonban korrigálható, mert az orosz néprajzi filológia napjainkra már kiderítette a mű megjelenésének időpontját: Afanaszjev híres kötete 1872-ben jelent meg Genfben. (Vö.: *Sztavnyityelnij ukazatelji szjuzsetov*. Vosztocsnoszlavjanszkaja szkazka. Leningrad, 1979. 30. p.) Afanaszjev kötete a maga idejében természetesen nem véletlenül jelent meg külföldön és név nélkül. S azt is hozzátehetjük, hogy nem is következmények nélkül. Gyűjtője és közrebocsátója elvesztette levéltárosi állását, ezzel egzisztenciáját is. Voltaképpen nyomorban halt meg.

Magának a kötetnek a történetéhez az is hozzátartozik, hogy még a XIX. század végén megjelent angol és francia fordításban, századunkban pedig újabb kiadásokban. Legutóbbi az amerikai kiadás, ez 1980-ban jelent meg. Az eredeti orosz kiadáshoz Afanaszjev előszót írt, persze azt is név nélkül, s abban világosan utal a műfajnak Európa-szerte ismert kiadásaira, s egyben az akkori orosz állapotokra, amelyek lehetetlenné tették, hogy a gyűjtemény Oroszországban megjelenhessék.

Elolvasva a válogatást, amely Afanaszjev gyűjteményéből válogatott formában az Erotikon sorozatban megjelent, sok tekintetben érthetővé válik a mai olvasó számára ennek a prudériának a magyarázata. A magyarázat talán nem is elsősorban a „mosdatlan szájú” paraszti szövegekben keresendő, hanem abban a magas fokú társadalombíró hangnemben, amely belőlük élesen kiviláglik. Nem lehet ugyanis nem észrevenni, hogy e szövegekben felbukkanó szereplők előjelezettsége egyáltalán nem volt szinkronban azzal a társadalmi hierarchiával, amely a kor oroszországi társadalmára jellemző volt. Szociális szempontból ugyanis világosan elkülöníthető e szövegekben a ravasz, helyzetéből fakadóan minden hájjal megkent muzsik, a napszámos vagy katona, a másik póluson pedig a kapzsi, élveteg, de együgyű pópa, kereskedő, földesúr. S persze a papné, kereskedőné, földbirtokosné, meg a rétegbe tartozó nagylányok, akik aztán — e szövegek szerint — általában áldozatul esnek a ravasz muzsik fantáziájának. S amellett, hogy e réteg nőtagjain a muzsik kellő eréllyel gyakorolja férfierényeit, majdnem minden esetben pénz is kicsikar tőlük. Az persze már a műfaj közhelyeihez tartozik, hogy a nevezett papnék, földbirtokosnék, paplányok nem is igen búslakodnak a muzsiki férfierény erélyes gyakorlása miatt, sőt általában meg is kívánják.

A kötetben szereplő szövegek folklorisztikai szempontból a népi prózaepika kategóriájába tartoznak, s általában a novellamesék, a „részedett ördög”-történetek vagy az anekdoták közé oszrolhatók. Folklorisztikai besorolhatóságuk egyben azt is jelenti, hogy felbukkanásuk, elterjedtségük e változatokban való gyakoriságuk a népköltészet törvényszerűségei szerint alakult. Bár az előttünk levő válogatás nem adja Afanaszjev megfelelő kötetének teljes anyagát, ezekből a szövegekből is kiolvasható a folklorisztikus jelleg, hisz némely szövegeknek egymás után sora-

koznak nem sok tekintetben különböző változatai. Kár, hogy e kiadásból nem sok adatra lehet találni az egyes szövegek elterjedtségével kapcsolatban, csupán néhány lábjegyzet utal arra, hogy mágszem egy helyen történt a gyűjtés. Mindenesetre a gazdag orosz prózaepikai hagyomány változatairól van szó, a főntebb említett keleti szláv mesekatalógus ugyanis Afanaszjev változatai mellett egész sor orosz változatról tud.

Ez a gyűjtemény már teljes mértékben folklorizálódott változatokat tartalmaz, tehát nem arról van szó bennük, ami konkrét szereplőkkel megtörtént egy-egy isten háta mögötti orosz faluban. Sőt: a szövegek helyhez vagy időhöz való köthetősége nem jelent semmit, hisz nagy részükben az egyetemes európai mese- és anekdotakincs motívumai bukkananak fel. Afanaszjev maga is utal arra előszavában, hogy ezeknek a történeteknek némelyikében Boccaccio Dekameronjának nagyon távoli lecsapódásai figyelhetők meg.

E történetek vaskos bája, lebilincselően elemi humora, magával ragadja az olvasót, pornográfiairól beszélni velük kapcsolatban merő tájékozatlanság. Hogy egyébként ezek a történetek mélyen beleágyazódtak a tradicionális paraszti környezetbe, azt az is bizonyítja, hogy a valós szereplők mellett gyakran feltűnik bennük az ördög, akárcsak a varázsmesékben és mondaszövegekben. Hogy mily mértékben közös európai mese- illetve mondakincsről van szó Afanaszjev szövegeiben, azt jugoszláviai magyar folklorisztikai példával is igazolni lehet. Az *Új Symposion* egyik szexualitásnak szentelt számában olvasható egy népi prózaepikai alkotás Ott, ott, öreganyám! címmel. (Vö.: *Új Symposion*, 1979. július—augusztus, 171—172. szám, 287—288. p.) Ennek a nagymértékben Vajdaságra lokalizálható és aktualizálható szövegnek például három igen szép, teljes változata olvasható Afanaszjev gyűjteményében. Ennek a vajdasági változatnak gyűjtője és közléte Burány Béla, akinek egyébként terjedelmes gyűjtése van ebből a műfajból. E vajdasági magyar, kéziratos erotikus népi elbeszélés-gyűjteménynek ismeretében elmondhatjuk, hogy Afanaszjev anyaga és a mi anyagunk túlnyomórészt azonos motívumkör tulajdonképpen azonos típuszámú szövegeinek más-más változatait tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy ezt a jugoszláviai magyar anyagot mielőbb közzé kellene tenni, mert az álszent prudéria által támasztott tabuk tudatos áthágása nélkül nem remélhető, hogy a jugoszláviai magyar folklorának ez az ága nagyobb mértékben lejegyzést nyerjen.

Bár az Afanaszjev-féle erotikus népmese-gyűjtemény nem a folklor-kiadványoknak megfelelő apparátussal, nem is tudományos sorozatban jelent meg, ennek ellenére mindenképpen üdvözlőnie kell a folkloristikának is, hisz az angol és francia fordítások után szerbhorvátul is megjelent, s így talán segítségére lehet a folkloristáknak is a tabuk áthágásában.

Az a tény pedig, hogy e kiadvány olvasói természetesen nem elsősorban a tudományos érdeklődésű folkloristák köréből kerülnek majd ki,

egyáltalán nem baj. Mindenesetre nagyobb fantáziát lehet látni abban, hogy a tömegek a népelet immanens erotikáján szórakozzanak, mint az álszent és hazug módon „tudományos” lepelbe bugyolált szexlapok egy kaptafára vont „szerelmi tapasztalatokat” és „nőorvosi tanácsokat” osztogató rovatain.

JUNG Károly

KÉPZŐMŰVÉSZET

SZOMBATHY BÁLINT MŰVÉSZETE

AZ ALKOTÁS MEGKÖZELÍTÉSE

(Tördelékek)

1. *A médiumok felszabadulása.* Bizonyos, hogy a kezdetek óta egy dolgról beszélünk, időt és teret váltogatva indulásunk és érkezésünk szerkezete azonos; ennek a mozgásnak a szakmabeli tudástól az érzéki percepcióig feszülő függőlegesére a kifejezési formák — médiumok — hosszú időközű fejlődési amplitudója nehezül. Az objektívizációs eszközök fejlődése kapcsán McLuhan az időszerű médiumok felszabadulásának feltételeit a társadalom napi hírközlő rendszerének minőségi ugrásától teszi függővé, de a jövő szempontjából eléggé alaptalanul, hiszen a televízió felszabadulásának időpontja oly messzire kerülhet ki, hogy a modern élet- és gondolkodásformát a várakozás könnyen az izmusok változásainak megfelelő feszítávolba ejtheti. A rádiót a film, a filmet a tévé szabadította fel, de már most látszik, hogy a katódcső felszabadulását és kiteljesedését nehéz lesz kivárni.

2. *A globális falu.* A kommunikáció szempontjából nem lesz lényeges, hogy a nagy városközpontok nyúlványaiban új gazdasági közösségek, megapóliszok jönnek létre; a jövő hírcseréjének teljesítőkészsége szempontjából az óriástelepülések értelmetlenek lesznek. Ha a hírközlési eszközök egymilliárd rádiófrekvenciát és egymillió televíziós csatornát fognak üzemeltetni, az evilági falu fogalma még inkább kitágul.

3. *Művészet és technika.* Amikor a művészet és a technika, illetve az alkotói folyamat és a technika viszonyáról van szó, nem a művészetek régi technikájára kell gondolnunk. A technika a 17. században elvált a művésztől, és a természettudományok segítőeszköze lett. Az a technika, amelyről ma beszélünk, szellemében hozott újat, többek között azzal, hogy a tenelési, illetve alkotói munkafolyamatot tudományos ésszerűséggel vette irányítása alá. A technika és a művészet kapcsolatában a döntő fordulatot a „kolcsönös szövetség” erőviszonyának felbillenése hozta, amit a művészet hanyatlása idézett elő a technika haladása elle-